

Grundtvigs natursyn.*

Af Kim Arne Pedersen

Indledning.

Det er almindeligt kendt, at N. F. S. Grundtvig livet igennem lagde vægt på historien og historievidenskaben som de vigtigste kilder til kundskab om det af Gud skabte menneskeliv. Men hvordan stillede Grundtvig sig til naturen og naturvidenskaben? I de senere år har spørgsmålet jævnligt været bragt på bane i sammenhænge, hvor Grundtvigs tanker undersøges og debatteres. Spørgsmålet udgør således den *aktuelle begrundelse* for en undersøgelse af Grundtvigs natursyn. Men til denne begrundelse hører endvidere den blomstrende interesse for forholdet teologi-naturvidenskab, der har præget firsernes danske teologi, markeret af Viggo Mortensens nyudkomne disputats "Teologi og naturvidenskab hinsides restriktion og ekspansion". Viggo Mortensen bestræber sig heri på at gøre teologi og naturvidenskab til samtalepartnere med K. E. Løgstrups fænomenologiske metafysik som mødested. Viggo Mortensen benytter Grundtvigs begreb om en "*levende Vexelvirkning*" som model for sin opfattelse af forholdet mellem de to samtalepartnere, idet han dog dertil føjer Chalkedonformularen om Kristi to naturer: "uden sammenblanding eller adskillelse" ¹.

Viggo Mortensens Grundtvigtolkning har ikke fået lov til at stå uimodsagt. I "Dansk Kirketidende" har Sognepræst, lic. theol. Bent Christensen fremhævet, at for Grundtvig er "menneskets erkendelse af sig selv...skabets - eller eksistensens - formål", og at Grundtvig bestandig hævder "den humanistiske videnskabeligheds" absolutte forrang i forhold til naturvidenskaben².

Jeg er i det væsentlige enig med Bent Christensen i hans kritik af Viggo Mortensens Grundtvigtolkning. Samtidig må det fremhæves, at der i Viggo Mortensens egentligt *teologiske* natursyn - hans spekulativt trinitariske tolkning af forholdet mellem Gud og verden³ og hans interesse for anglikansk sakramental naturopfattelse⁴ - er oplagte muligheder for at finde lighedspunkter med

* Foredrag ved Grundtvig-Selskabets årsmøde november 1989.

Grundtvigs tænkning. Men Viggo Mortensens bog handler som sagt om teologiens forhold til *naturvidenskaben*, og her benytter han vekselvirkningsmodellen på en fra Grundtvig afvigende måde.

Hermed bevæger vi os ind i Grundtvigforskningens områder. Den *forskningshistoriske begrundelse* for undersøgelsen er, at Grundtvigs natursyn er et omdiskuteret og endnu ikke tilstrækkeligt undersøgt emne. Visse grene af forskningen har ligefrem afvist, at der kunne afdækkes et natursyn i Grundtvigs forfatterskab. Markant i sin afvisning heraf er C. I. Scharling, der i afhandlingen "Naturfølelsen hos Grundtvig" viderefører F. Rønnings synspunkter⁵. Scharling hævder, at Grundtvig ikke havde et natursyn - dvs. en bevidst, reflekteret betragtning af naturen - hvorimod Grundtvigs salmer skulle vidne om en "levende Naturfølelse"- en sansepræget, æstetisk tilgang til naturen.⁶ Scharlings opfattelse er med modifikationer blevet videreført af Magnus Stevns⁷ og Jørgen Elbek⁸. Indenfor den seneste forskning har Helge Grell⁹ og Flemming Lundgreen-Nielsen¹⁰ draget Grundtvig-udtalelser frem, der vidner om en langt mere bevidst refleksion over den ikke-menneskelige natur end hidtil antaget.

Grundtvigs forhold til naturvidenskaben spiller desuden en væsentlig rolle i Kaj Thanings disputats "Menneske først - Grundtvigs opgør med sig selv". Thaning knytter her anerkendelsen af naturvidenskaberne sammen med den sekularisering af menneskelivet, der ifølge Thaning kan aflæses i Grundtvigs forfatterskab fra og med 1832 (se denne artikel s. 81ff). Nærværende artikel, som er et led i en større, igangværende undersøgelse, skal ikke opfattes som en fyldestgørende fremstilling af Grundtvigs natursyn. Artiklen sigter mod at fremlægge et korrektiv til Thanings synspunkter. Men det er først og fremmest artiklens ærinde at give en redegørelse for de *motiver*, der kan afdækkes i forbindelse med Grundtvigs opfattelse af den ikke-menneskelige natur, en kronologisk orienteret redegørelse for dette natursyns rolle ned gennem forfatterskabet samt en idehistorisk og teologihistorisk placering af dette natursyn i forhold til strømninger inden for den kristne kulturkreds. Redegørelsen skal dog ikke opfattes som fuldstændig. Kronologisk arbejdes med tre skæringspunkter, løst afgrænset til årene omkring udgivelsen af tidsskriftet "Danne-Virke" Kbh 1816-1819 (fremover forkort. DV), 1830-erne og midten af 1850-erne.

Den idehistoriske indkredsning af Grundtvigs natursyn foretages ud fra nogle brede bestemmelser, der spænder over flere perioder af Europas historie. En snæver, periodecentreret redegørelse for Grundtvigs natursyn belyst i forhold til guldaldertidens tænkning og digtning giver artiklen ikke.

Tolkningsnøgler til Grundtvigs natursyn.

Inden jeg giver mig i kast med den egentlige fremstilling af Grundtvigs natursyn, skal jeg fremlægge mit alternativ til Viggo Mortensens vekselvirkningsmodel som tolkningsnøgle til Grundtvigs natursyn, et alternativ, der samtidig karakteriserer Grundtvigs natursyn ud fra en idehistorisk synsvinkel. Grundtvigs billede af naturvidenskaben kan nemlig ikke spaltes ud fra hans natursyn som helhed, og det fænomen, Peter Widmann i samleværket "Naturens bog" benævner "*kreationsteorien*"¹¹, egner sig derfor godt til at gribe den tradition, der er Grundtvigs. At Widmanns tekst gennem opretholdelse af den Kantianske grænsedragning mellem religion og videnskabelig erkendelse på mange måder svarer til, hvad Viggo Mortensen kalder "*restriktion*"¹², bør ikke forhindre os i at bruge tekstens model som tolkningsnøgle.

Ved hjælp af begrebet "*kreationsteori*", der ikke må forveksles med det amerikanske, fundamentalistiske fænomen *kreationisme*, fremstiller Widmann, hvorledes den bibelske lovprisning af skaberværket i oldkirken tolkes kosmologisk og derved bliver til en *skabeslære*, en *teori*, der kan konkurrere med de græske naturteorier. I overensstemmelse med senantikkenes nyplatoniske strømninger identificeres Guds verden med den usynlige, sande verden, og forbindelsen mellem det synlige og usynlige etableres gennem en fast orden, bestemte matematisk-geometriske proportioner mellem elementerne. Verden anskues som en fuldkommen sammenhængende og logisk gennemvirket helhed, en ubrudt kæde. Widmann henviser her til den amerikanske idehistoriker Lovejoys berømte værk "*The great Chain of Being*", hvor den vesteuropæiske opfattelse af naturen som en stige af stadig højere værensformer føres tilbage til Platons dialog "*Timaios*". Ifølge Widmann er *kreationsteoriens* ordo-tanke bestemmende for

middelalderens skolastisk-aristoteliske naturforståelse og for tænkningen i nyere tid til og med den filosofiske rationalisme.

Vigtigt er nu, at mennesket indenfor kreationsteorien i kraft af sin gudbilledlighed opfattes som en spejling af selve den guddommelige logos. Mennesket er bestemt til at være det øje, der skuer kosmos som guddommens spejl. Som et supplement til Widmanns fremstilling kan vi inddrage Lars Thunbergs påvisning af, hvorledes denne logoslighed hos mennesket medfører herredømme over naturen¹³ og N. Max Wildiers fremstilling af, hvorledes ordo-tankens i oldkirken ofte udbygges med en opfattelse af menneskelegemet som et mikrokosmos, idet den store verden da opfattes som skabt med menneskets legeme som forbillede¹⁴.

For at kunne gøre brug af den kreationsteoretiske model i forbindelse med Grundtvigs natursyn føler jeg, det er nødvendigt at føje visse uddybende distinktioner til det billede, Widmann giver af teorien. Det forekommer mig nemlig, at man indenfor kreationsteorien kan skelne mellem to strømninger, der ikke udelukker hinanden og ofte optræder sammen, men alligevel vægter forskellige tilgange til skaberværket. Jeg skelner her mellem en rationelt orienteret udgave af kreationsteorien med Gud som den yderste, kosmologiske årsagsforklaring og den kosmiske ordo som spejlende Guds rationalitet og en linje, jeg med den tyske forsker Heimo Reinitzer benævner "*Naturdeutung*" til forskel fra den "*Naturerkenntnis*", der beskæftiger sig med naturen som selvstændig, lovmæssig natur¹⁵. Naturtydningen er betegnelsen for den allegoriske udlægning af naturen som rummende en skjult, højere mening. Naturtydningen, der ofte er soteriologisk bestemt, er ikke primært interesseret i naturen selv, men i den åndelige betydning, naturfænomenet rummer. Ofte virker denne betydning temmelig vilkårlig i forhold til fænomenet, skønt den er begrundet i en lighed mellem fænomenet og den oversanselige størrelse, det peger hen på. Eksempelvis bevæger den lutherske teolog Johan Arndt sig i sin redegørelse for naturens betydning fra det sanselige lys til lysets åndelige betydning som et billede på Kristus, der oplyser sjælen¹⁶, hvor man inden for en senere, rationalistisk orienteret udgave af kreationsteorien i højere grad forsøger at udlægge skaberværket og skabelsesberetningen "naturvidenskabeligt"¹⁷.

Men grundlæggende opfattes her, med modifikationer hvad angår en tolkning af Grundtvigs naturbilleder som allegorier, begrebet naturtydning som dækkende og relevant i forbindelse med Grundtvigs natursyn, selv om forfatterskabet også rummer en rationelt orienteret udgave af kreationsteorien. Bedre end distinktionen *natursyn-naturfølelse* er derfor begrebsparret *rationel naturerkendelse-naturtydning*, selv om der ikke kan skelnes absolut mellem disse to begreber. Og den efterkantianske udskillelse af naturfølelsen som en særlig størrelse, der spejler Kants grænse-dragning mellem æstetik og videnskabelig erkendelse, giver ingen mening i forbindelse med Grundtvigs forfatterskab.

Kritikken af naturvidenskaben i verdenskrøniken fra 1812.

Hvad angår Grundtvigs udtalelser om naturen fra årene før 1810 henvises her til Flemming Lundgreen-Nielsens¹⁸ og Gustav Albecks analyser¹⁹. I stedet indledes med "Kort Begreb af Verdens Krønike i Sammenhæng" Kbh. 1812 (forkortet VK 1812), hvis omtale af naturvidenskaberne på mange måder blev bestemmende for en side af Grundtvigs naturopfattelse.

Grundtvigs syn på naturvidenskaben i dette værk er blevet indgående fortolket af William Michelsen i bogen "Den sælsomme forvandling i N. F. S: Grundtvigs liv"²⁰, hvortil jeg derfor henviser. Selv drager jeg nogle hovedtræk frem og fremhæver nogle elementer i teksten, som ikke tidligere har været genstand for analyse. VK 1812 følger efter Grundtvigs omvendelsesoplevelse i 1810 og har som formål at indskærpe troens betydning for samfundslivet, særlig dets åndelige sysler (Udvalgte skrifter - fremover forkort. US II s. 177) . I historien veksler opgangstider og nedgangstider parallelt med troens blomstring (US II s. 179), og i tiden efter reformationen konstaterer Grundtvig et voksende forfald i forbindelse med sekulariseringen (se eksempelvis US II s. 300-302) . I den forbindelse finder vi de berømte ord om Frankrig: "Alt før Revolutionen dyrkedes med Iver kun trende Kundskabsgrene: Kemi, Astronomi og Mathematik, og hvor disse ret blomstre, behøves intet andet Vidnesbyrd om, at det aandelige Træ er sin udgang nær." Disse videnskaber "forlyste vantro Sjæle" på grund af deres praktiske nytte og fordi de "snarere lede fra

end til Religionen" (US II s. 343). Grundtvig uddyber dog senere disse synspunkter, og fremhæver da, at han ikke principielt afviser naturvidenskab. Hvad Grundtvig mener er, at forbindelsen til Gud ikke umiddelbart kan ses i naturen eller naturvidenskaben. Men i "Guds, baade Faderens og Kristi Hemmeligheds Erkendelse" (Kollossenserbrevet 2,3 - min tilføjelse) er al visdom skjult, og derfor er den enhed, der forbinder det "Synlige med det Usynlige" åbenbart for de kristne. Siden renæssancens videnskabelige blomstring har vantroens rige arbejdet på kristendommens undergang. Dengang optrådte dette rige i skikkelse af renæssancens magisk-hermetiske naturvidenskab med astrologi og alkymi som hoveddiscipliner, nu optræder det i skikkelse af naturfilosofi, der benytter egentlig naturvidenskab og er kommet "Enevoldsmagten nær". I nær fremtid vil kristendommen igen sejre, og da vil "Troens Baand samle Videnskaberne i en hidtil ukendt Endrægtighed...". Men "Vantroen vil derfor ikke savne Vei ind i Troens Rige, thi af Naturfilosofiens Aske vil den opstaa som en frygtelig Kæmpe. Sidste Gang kom den fra Stjernerne, fra Hedenold og Elementerne, næste Gang vil den opstige som en Drage af Jordens Huler, og med den dybt forborgne Magnet drage Hjerterne fra Gud til sig" (US II s. 401-404). Grundtvig venter en kristen, videnskabelig opblomstring i de sidste tider, men dragen fra Johannes' Åbenbaring 11,7 og 17,8 - i denne tekst enten Åbenbaringens Antikrist eller en magt med træk herfra - vil da udnytte naturvidenskaben i endetidsfristelserne (se endv. "Europa, Frankrig og Napoleon, en dansk historisk Betragtning Kbh. 1815" - fremover forkort. EFN - s. 170 og 174).

Allerede nu kan der derfor uddrages tre motiver af blivende betydning for Grundtvigs natursyn: naturvidenskaben kan ikke stå alene, forståelsen af naturen hænger sammen med gudserkendelsen og naturvidenskaben spiller en rolle i *den apokalyptiske endetidskamp*. Om nogen direkte indholdsorienteret kritik af naturvidenskabens resultater er der dog ikke tale i VK 1812.

Baggrunden for natursynet i "Danne-Virke"-perioden.

Efter VK 1812 fulgte striden med H. C. Ørsted²¹, hvor Grundtvig videreudviklede sine tanker om naturvidenskab, og "Kort Begreb af Verdens Krønike, betragtet i Sammenhæng. Første Bind. 1814" (forkort. VK 1814), hvori Grundtvig fremstiller, hvordan naturen først ved syndfloden blev delagtig i faldet og derved kom til at passe sammen med det ødelagte sprog, der var blevet resultatet af syndefaldet og Babelstårnet. Året før udgivelsen af tidsskriftet "Danne-Virke" udsendes i 1815 det førnævnte vigtige skrift EFN.

Dele af disse års forfatterskab indarbejdes i artiklens gennemgang af Grundtvigs DV-synspunkter, ligesom også materiale fra 1820-erne vil blive behandlet her.

DV-afhandlingerne betegner et nybrud i forståelsen af forholdet mellem kristendommen og den helhedsanskuelse, Grundtvig kalder "Vidskab" (DV I s. 110-112). Dette nybrud giver sig udslag i en mere nuanceret bestemmelse af forholdet mellem tro og erkendelse i forhold til VK 1812 og de efterfølgende år. I sidste bind af DV kan Grundtvig ligefrem benytte sig af den senere så betydningsfulde skelnen mellem kirke og skole (DV IV s. 115-116 se denne artikel s. 16), og i DV's 2. bind - hvor Grundtvig ellers fremhæver filosofiens organiske forbundethed med troen - finder vi en skelnen mellem kristendom som tro og kristendom som "eneste sikre og *troværdige* Veiledning til sand Vidskab", hvad alle boglærde i nær fremtid vil komme til at anerkende (DV II s. 202). Som i VK 1812 regner Grundtvig med en videnskabernes opblomstring i kristendommens følge, men han adskiller nu denne erkendelsesside fra troen. Det *filosofiske* grundlag for denne blomstringsperiode fremstiller Grundtvig i DV.

Udgangspunktet er her en empirisk orienteret fremhævelse af "Erfaring og sund Menneske-Forstand" (DV II s. 116). Men Grundtvig giver sit empiriske udgangspunkt et metafysisk fundament, der ligger i forlængelse af den af Aristoteles prægede vesterlandske tradition for at opfatte værens-og guddomslære som en enhed - den tradition, der har fået Heidegger til at benytte udtrykket "Onto-Teologi"²². Også Grundtvigs metafysiske fundament har som udgangspunkt den væren, der udgør den ubetingede grund for alt det værende. Grundtvig lægger sit metafysiske

fundament gennem en original sammenstøbning af Schelling-påvirkede, trinitariske spekulationer, der betoner erkendessiden i Kristus, en Wolff-påvirket, bevidsthedsfilosofisk og subjektorienteret fortolkning af kontradiktionsprincippet samt sprogfilosofiske overvejelser. Det kosmologiske gudsbevis indgår som et væsentligt led heri. Jeg står i min undersøgelse af dette fundament i gæld til Henning Høirups uforlignelige undersøgelse af "Modsigelsens Grundsætning" i disputatsen fra 1949²³, men jeg er mig bevidst, at min fortolkning ikke umiddelbart ligger i forlængelse af Høirups synspunkter, idet Høirup i langt højere grad fremhæver den empiriske dimension i DV-tænkningen.

Den menneskelige erkendelses historicitet.

Hovedanliggendet i DV er for Grundtvig at afdække på den ene side den menneskelige erkendelses begrænsning i tid (DV II s. 205), på den anden side denne erkendelses bevægen sig frem mod "*Tilværelsens Forklaring*" (DV I s. 112) igennem de tre livsaldre ungdom, manddom og alderdom (DV I s. 27-30). Disse tre perioder korresponderer med erkendeevnerne indbildningskraft, følelse og forstand (DV II s. 203-205), og i historiens fremadskriden giver følelsen indbildningskraftens "Billede" eller "Forestilling" (DV III s. 253;263) sanseligt udtryk, hvorved det "kommer i Forstandens Hænder"(DV III s. 253) og efter dennes analyserende adskillelse samles igen, denne gang i begrebets skikkelse (DV II s. 197-198; 204). Denne historiske proces svarer altså til strukturen i den menneskelige bevidsthed, og målet for historien er da, at mennesket begriber "sig selv i Sandheden" (DV I s. 117), dvs. i Kristus. Hos Gud er billede og sandhed -og dermed begreb - ét i sønnen, hos mennesket adskilte størrelser (DV III s. 263). Men i forhold til Gud, der er det egentlige mål for erkendelsen, er menneskets begreb om sig selv en "middelbar, billedlig Erkiendelse" (DV I s. 117). Menneskets selverkendelse er *symbolsk gudserkendelse*.

Kosmos som redskab i Gudserkendelsen.

Sammenføjet med denne menneskets middelbare, billedlige gudserkendelse er menneskets omverden. Denne tanke, som Grundtvig i en prædiken fra 1830-erne formulerer sådan, at mennesket er "skabt i Guds Billede", den "øvrige Verden" i menneskets (Grundtvigs prædikener Kbh. 1983-1988 - fremover forkort. Pr - V 15. Søndag efter Trinitatis s. 336), formuleres i DV således, at mennesket "maa see sig i Skaberen, og Verden i sig, da først kan han begribe sig i Skaberen, og Verden i sig" (DV III s. 261). Erkendelsen af mennesket og erkendelsen af verden er så tæt sammenknyttede, at Grundtvig kan sige: "den hele Tid maa kaldes historisk, thi den staaer egentlig som et Spørgsmaal om, hvorvidt og hvorledes Sjæl og Legeme, Sandhed og Skønhed, høre sammen, og ved at besvare dette Spørgsmaal bliver den *kosmo-logisk*: oplyser Verdens Vilkaar, og, *lignelsesvis theo-logisk*, da det forklarede *Menneske billedlig* viser, hvad *Gud virkelig maa være*." (DV II s. 201).

Imidlertid finder man i DV et andet, overordnet motiv, der, selv om det i kosmologisk henseende kan betragtes som lige så grundlæggende, alligevel spiller en mindre væsentlig rolle, også i tiden efter DV. Jeg tænker på de stærkt spekulative bestemmelser af tiden og rummet, tiden som en "Forestilling i den *selvstændige Sandhed*" (DV II s. 126), dvs. Kristus, rummet som "*Forholdet mellem Lys og Mørke*" (DV II s. 128), idet disse størrelser opfattes som led i sandhedens kamp mod løgnen. Disse bestemmelser indgår i Grundtvigs kritik af Kants tidsbegreb, men bærer samtidig tydeligt præg af Schellings indflydelse. DV rummer dog også en mindre spekulativ udgave af dette *kampmotiv* (DV II s. 271-289).

Historie og natur som videnskabelige helhedsbestemmelser.

Men tid og rum som totalitetsbestemmelser af verden optræder også i en mindre spekulativ udgave. De udgør "den bekiendte Inddeling i *Natur* og *Historie*, som grunder sig derpaa, at en Deel har sin Styrke i at *bestaae*, en anden i at *foregaae*, den ene i at *vise*, den anden i at *begive sig*, den ene *Deel* skal svare til *hvor* med der, den anden til *naar* med *da*, og Forstanden skal fatte

hvori og hvoraf det Ene bestaaer, hvorledes og hvorfor det andet foregaaer" (DV III s. 230).

Denne inddeling rummer, som også Bent Christensen har gjort opmærksom på, en *rangorden*, idet *historien for Grundtvig bestandig er overordnet naturen*. Den historiske erkendelsesproces bør egentlig være løbet til ende, før naturens "Forklaring" (Blik paa Poesiens Historie og Bernhard Severin Ingemann 1822 trykt Kbh. 1983 forkort. Blik s. 58) kan finde sted. Grundtvig fremhæver, at "Mennesket unægtelig kun hører til Naturen med sit Legeme, men til Historien med sin Aand, legemlig til det indskrænkede Rum, aandelig til Tiden...og ...saa vist som det er Aanden der skal forklare Legemet, maa og Tiden forklare Rummet, Historie Naturen" (DV I s. 343). Frem af teksten glimter en kritik af Schelling, der i Grundtvigs fortolkning sætter naturen over historien (EFN s. 170, se dog også Udsigt over Verdenskrøniken, fornemmelig i det lutherske Tidsrum Kbh. 1817 - fremover forkort. VK 1817 - s. 650-651) . Men denne rangorden vendes også mod H. C. Ørstedes dominerende stilling i den danske, videnskabelige verden, når Grundtvig om den kommende videnskabelige blomstring i Danmark skriver, at "Mathematiken og Physiken skal ikke vove at bestige en Dronningstol Historien nægter dem Adkomst til, men de skal og derfor undgaae den Harme Historien kaster tilbage paa deres daarlige og hoffærdige Dyrkere; i Historiens Ledebaand skal de naae det M a a l og den D y b d e de ere skikkede til, uden at forville sig i Skyerne, eller fordybe sig i Afgrunden" (DV I s. 239). Indholds- og formmæssigt ligger disse synspunkter i forlængelse af Grundtvigs udtalelser i VK 1812.

Menneskets særstilling.

Men i modsætning til VK 1812 lægger det sidste citat op til en direkte indholdsorienteret kritik af naturvidenskaben samt fremlæggelse af en alternativ naturvidenskab i "Historiens Ledebaand". En sådan finder vi skitsen - og jeg siger udtrykkeligt skitsen - til i DV. Her indgår denne imidlertid i en ganske righoldig kæde af naturmotiver, hvor Grundtvig ikke bare omtaler

naturen i sin kritik af andres synspunkter, men positivt og indholdsmæssigt formulerer sin egen opfattelse deraf.

Først skal det her siges, at Grundtvig i DV - og i resten af sit forfatterskab - altid er meget omhyggelig med at understrege *menneskets særstilling* i forhold til den øvrige skabning, det forhold, der teologisk formuleres som menneskets skabthed i Guds billede til herredømme over jorden.

Menneskets egen naturside underkendes derfor ikke. Mennesket er, som Grundtvig senere formulerer det, en forening af "Aand og Støv" (US V s. 408), men netop åndssiden kommer til udtryk i dets status som sprogvæsen. Og menneskets sproglighed er i DV såvel som i resten af forfatterskabet forbundet med menneskets selvbevidsthed. I disse forbundne størrelser kommer menneskets gudbilledlighed til syne.

Den før omtalte metafysiske ansats udfoldes nemlig gennem en trinitarisk orienteret kristologi, idet Grundtvig i analogi til de før omtalte erkendeevner i mennesket bestemmer Faderen som kærlighed, Helligånden som kraft og Sønnen som "Sandhed" (Brev til Professor Stenersen Breve til og fra Grundtvig Kbh. 1924-1926 - forkort. BR - I s. 259), eller, som Grundtvig siger i VK 1814, "det evige Ord, Faderens rette Erkiendelse og Billede" (VK 1814 s. 40). I DV skriver Grundtvig: "den evige Sandhed er en unægtelig Bejaelse, som igien unægtelig forudsætter hvad den udtrykker: en evig Værelse, der bejaer sig selv, udtrykker sin Selv-Bevidsthed, det er: *en levende, selvbevidst, treenig Gud*" (DV III s. 21). Vi bemærker den subjektorienterede udfoldelse af forholdet mellem Faderen og Sønnen, formidlet af Helligånden. Lignende formuleringer finder vi i "Imod den lille Anklager, det er Prof. H. C. Ørsted, med Beviis for at Schellings Philosophie er uchristelig, ugudelig og løgnagtig" Kbh. 1815 (forkort. Anklager s. 105-106; 110; 135) og i "Om Natur og Aabenbaring" (Theologisk Maanedsskrift Kbh. 1825 II forkort. NAa s. 114; 116; 212), hvor dette forhold som i før omtalte brev (BR I s. 259) og DV udtrykkes med, at Kristus er Guds selvbevidsthed eller fornuft - også benævnt "Sandheden" (DV II s. 158;196 og DV IV s. 324-25;329 samt VK 1817 s. 658-660;669). Denne "Sandhedskristologi", fremdraget af Harry Aronson²⁴ optræder i alle forfatterskabets perioder, ofte i sammenhænge, hvor Ordets kosmologiske funktioner som skabelsesmidler stærkt understreges (Se note

3 i Irenæus: Om Kiødets Opstandelse og det evige Liv Kbh. 1855 s. 65)²⁵.

Det er også tilfældet i DV's fremstilling af, hvorledes "Ordet, efter stykkeviis at have afpræget sin Kraft..", afbilder sig selv i mennesket, det "Øie, der kan see", hvad den legemlige verden betyder, eftersom det er "et Billede af Sandhed: Selvbevidstheden"- (DV III s. 35).

I VK 1814 s. 38-50, EFN s. 27-29;35 samt passager i DV (DV II s. 157-158; DV III s. 57-58;264-266) bliver det endvidere klart, at den forbindelse, der er mellem selvbevidsthed, omverdenserkendelse og sproglighed bevirker en *beherskelse* af omverdenen i overensstemmelse med omfanget af bevidsthedens forestillingsevne. Mennesket er jo "Guds Statholder" (EFN s. 30 og DV II s. 171), selv om beherskelsesevnen efter syndefaldet bliver misbrugt. I EFN finder vi naturfilosofferne karakteriseret som magikere, der udnytter dette forhold. Her står denne karakteristik i forbindelse med skildringen af Antikrist i 2. Thess. 2,6-12 (EFN s. 57-58; 170), men tanken står også i forbindelse med både Grundtvigs her nævnte bevidsthedsfilosofiske ansats (DV II s. 157-158) og ideen om menneskelegemet som et mikrokosmos (DV II s. 145-146), ligesom den også optræder i VK 1817 s. 331-332 og knyttes sammen med det gamle Ægyptens religion (Krønikens Giennemførelse 1813 s. 48; DV IV s. 336-337 og Blik s. 69). At Guds ord i mennesket samler alt, hvad der stykkevis har afpræget sig i verden, udtrykker Grundtvig med *mikrokosmosbegrebet*, der kan bruges om både ordet og mennesket. Mikrokosmostanken findes i forskellige udformninger i DV og de efterfølgende skrifter, og den benyttes derfor som ledetråd i min fremstilling af naturmotiverne i denne periode. Forud for gennemgangen af mikrokosmostankens to udformninger bør yderligere et vigtigt naturmotiv inddrages: *sammenhængen mellem naturen og den kvindelige følelse*.

Den kvindelige følelse.

Dette motiv spiller en vigtig rolle i hele Grundtvigs forfaterskab, men det får stigende betydning fra 30-ernes midte og fremefter. Allerede i EFN s. 101-102 strejfes motivet, og i DV

findes det fuldt udfoldet. I mennesket repræsenterer kvinden følelsen, manden indbildningskraften, en skelnen, der også indbefatter begreberne natur og historie, natur og ånd. Følelsen-hjertet i mennesket - er mere legemlig, mere forbundet med jorden. Målet for Grundtvig er, at de to størrelser skal forenes. I billedet af et barns tilblivelse gennem mand og kvinde, - et billede, hvor menneskeslægtens forklaring i Kristus og indbildningskraftens og hjertets samvirken i den forklarede, hymniske sang forenes - ser Grundtvig "Overgangen fra den naturlige til den historiske, og dermed det højeste sanselige Billede af den evige Skønhed"(DV III s. 52-53). Grundtvig beskriver også dette forløb som foreningen af de æstetiske grundbegreber storhed og skønhed (DV III s. 50) - og sætter sig derved i modsætning til Kants skarpe adskillelse af ånd og natur. Disse DV-overvejelser danner grundstammen til den senere så betydningsfulde fremhævelse af "Naturens Orden" i menneskelivets aldre, som K. E. Bugge har analyseret²⁶.

Igennem kærligheden til kvinden elskes naturen: "i Kvinden skal vi see Naturens Betydning, i Kvindekærligheden opdage vort Forhold til den..."(Blik s. 53), og denne kærlighed bygger, som al kærlighed, på et slægtskab, en forbindelse mellem den elskende og den eller det elskede (DV II s. 189-190).

Denne forbindelse kan næppe være udtryk for andet end mikrokosmostanken.

Den rationelle mikrokosmostanke.

Som før nævnt bestemmes Grundtvigs natursyn her som inspireret af kreationsteorien. Den distinktion, som ovenfor indførtes mellem en rationelt orienteret kreationsteori og en udgave, hvor naturtydningen dominerer, lader sig også gennemføre med henblik på mikrokosmostanken.

Den rationelt orienterede mikrokosmostanke kan registreres i hele Grundtvigs forfatterskab. Intetsteds finder jeg den dog så omhyggeligt gennemført som i DV-afhandlingen "Om Mennesket i Verden". Grundtvig ønsker her at afdække menneskets særstilling ved at undersøge "det levende, selvbevidste Legeme" (DV II s. 144), dvs. mennesket som fysisk-biologisk væsen, selv om

Grundtvig er sig bevidst, at det egentlig er en abstraktion, han her gennemfører. I betragtningen af mennesket kan der ikke ses bort fra "Aand" d.e. "oversandselige Forestillinger" (DV II s. 144).

Grundtvig fremhæver sin naturvidenskabelige uvidenhed og pointerer, at overvejelserne har karakter af "Spørgsmaal", men udtaler alligevel optimistisk, at spørgsmålene "lader sig ikke a f v i s e" (DV II s. 148-149). En vigtig pointe er, at disse spørgsmål "først ved Tidens Ende lader sig fuldkommen besvare". Som ovenfor nævnt forudsætter naturens forklaring historiens, og dermed det "aandige" (DV II s. 144) menneskes forklaring.

Årsagen hertil er netop at finde i menneskelegemet status som mikrokosmos. "Denne *Forbindelse* med Alt sandseligt: fra Lyset til Jorden, fra Vandet og Luften indtil Stenene, er Grunden til, at man har kaldt Mennesket en Verden i det Smaa, (Mikrokosmos) skønt man hellere skulle have sagt: en sammenføjjet (d.e.: organiseret) eller forenet Verden" (DV II s. 146), skriver Grundtvig.

Denne forbindelse omfatter den livløse, elementariske natur, men accentueres især i retning af "Foreningen i Mennesket af, hvad der er delt mellem Dyrene, og det af Forestillingen udspringende *Hovedfortrin*: Legemet Evne til Forestilling og Begreb om sig selv" (DV II s. 146-147). Grundtvigs "great chain of being", hvor det uorganiske skal forklares af det organiske, "Overgangen fra det livløse til det livagtige, derfra til det besjælede og gennem hele Dyrerækken til Mennesket..." betyder, "at de samme Egenskaber ligge til Grund for Stenen, som yttre sig i Planten og røre sig i Dyret". Grundtvig opfatter selv dette som en videnskabelig udfoldelse af, hvad der ligger i skabelsesberetningen, en "kreationsteori", og vi finder heri en Schellingsk/Steffensk (og forsåvidt Leibnitzsk) tendens til at lade de stigende grader af selvvirksomhed og frigjorthed i analogi til menneskets udvikling fra foster til selvbevidst væsen bestemme adskillelsen mellem de forskellige naturrigger, idet Grundtvig her sidestiller "Maal" og "Billede" (DV II s. 149). De højeste dyr rummer i sig selv billedet, der bestemmer deres ydre skikkelse. I den forbindelse sammenknytter Grundtvig selvbevidstheden, menneskets evne til at skille sit jeg fra omverdenen, med den "fuldstændige Sansning" (DV II s. 155), som menneskets "Haand-Følelse" (DV II s. 152) giver det (DV II s. 147)²⁷.

Den billedsproglige mikrokosmostanke.

Vi citerede ovenfor Grundtvigs definition af ånd som "oversandselige Forestillinger". Grundtvig skelner mellem sproget som betegnende sanselige genstande og sproget som betegnende det usynlige. Men det usynlige kan bedst forstås gennem en forestilling, der indeholder noget synligt, og der er til de sanselige genstande knyttet bestemte forestillinger om det usynlige, da "Enhver Ting udtrykker og afbilder en T a n k e og et Ord, som er Tingens rette, *billedlige Navn*" (Blik s.34). Dette fænomen kalder Grundtvig billedsproget. I fragmentet "Om Ordet" skriver han: "Ordet er derimod *aandeligt*, naar det udtrykker aandelige, oversandselige Forhold, det være sig mellem blot aandelige, eller blot sandselige eller mellem begge slags Ting. Exempel paa det første er Talen om Forholdet mellem Gud og vor Sjæl, paa det Andet mellem Verdens Bestanddele og vort Legeme, paa det tredie om de sandselige Ting som Billeder af de aandelige, som Lyset Billede af Sandheden, Ilden af Kiærligheden, Luen af Kraften"(VU II s. 279). Som det fremgår af ovenstående citat er tingenes billedlige "Betydning" (DV III s. 256) en i skabelsen fastlagt forbindelse, og billedsproget og sansesproget var oprindeligt ikke adskilte, hvilket som før nævnt ifølge VK 1814 s. 38-50 medførte en større beherskelse af naturen.

Også billedsproget er forbundet med mikrokosmostanken. I "Om Ordet" udtrykkes det direkte, idet Grundtvig skriver, at "naar Menneske-Livet [dvs. historisk] er forklaret som en Virkning af Guds Ord, kan Verden forklares som en ligedan, idet Mennesket lærer at kiende sit Legeme som Aandens billedlige Redskab, og som en Verden i det Smaa, eller rettere i det Store, i sin nærmeste Forbindelse med Aanden, som det i Mennesket unægtelig er, og ret aabenbar i Menneske-Ordet som frembringes ved et legemligt Redskab og med et saadant, nemlig Røsten" (Værker i Udvalg I-X Kbh. 1940-1949 - fremover forkort. VU - II s. 281). I "Blik" siger Grundtvig, at "Mennesket har en naturlig Sammenhæng med Alt, hvad han kan byde over, nævne og bruge efter dets Vilkaar og Beskaffenhed" (Blik s. 34). Mennesket "har i sit Støv Berøringspunkt med den hele Verden"(Blik s. 52). Denne billedsproglige mikrokosmostanke er i Grundtvigs forfatterskab langt hyppigere end den rationelle mikrokosmostanke.

Trods den skabelsesgivne fundering rummer den billedsproglige mikrokosmostanke altså et stærkt element af naturtydning - allerede i denne periode findes spor af den senere så benyttede kombination af fuglen med indbildningskraften og blomsten med følelsen (DV II s. 161 og Blik s. 63).

Det fremgår dog af "Blik", at de to mikrokosmostanker egentlig ikke står i modsætning til hinanden (Blik s. 69). Den rationelle, naturvidenskabelige mikrokosmostanke anlægger, til trods for, at dens resultater kan være rigtige, et reducerende og forkortet perspektiv på naturen, idet denne da ikke ses som "en Virkning, et Billede og Udtryk af det Oversandselige d.e. Aandelige" (Blik s. 31).

I 1820-ernes prædikener knytter Grundtvig billedsproget sammen med kristologien - og derfor også nadverlæren. Billedsproget står i forbindelse med menneskets behov for at tænke i sanselige billeder, men også med ordets legemlighed, og når Kristus derfor påtager sig menneskelig natur, iklæder han sig også billedsproget (Præstø Prædikener I-II Kbh. 1988 II: Paaskedag 1822 s. 196-206; Dominic II p. Trinit 1822 s. 255-261; Pr 1: Skiær-Thorsdag 1823 s. 186-195; Pr 3: 16. Søndag efter Trinitatis s. 236-238).

Mikrokosmostanken berøres ikke i prædikenerne, der omtaler naturen som en "Billedbog" (Pr 2: 2. Paaskedag s. 191), men deraf kan intet sluttes - tanken optræder som sagt i det samtidige skrift om Ingemann.

Naturens rolle i Kaj Thanings Grundtvigtolkning.

Grundtvigs syn på naturvidenskaben i 1830-erne spiller som før nævnt en vigtig rolle i Kaj Thanings Grundtvigtolkning. Thaning opfatter "Nordens Mythologi" fra 1832 (forkort. NM 1832) som vendepunktet i Grundtvigs tænkning, idet Grundtvig her når frem til en adskillelse af kristen *tro* og mosaisk-kristelig *anskuelse*. Som en følge heraf indeholder NM 1832 en invitation til kulturelt samarbejde med ikke-kristne "Naturalister af Aand", som Grundtvig kan "holde Skole" sammen med²⁸. I første del af "Haandbog i Verdens-Historien" fra 1833 gennemføres denne "sekularisering" af menneskelivet helt, idet det græske sandhedsbegreb nu gøres

til det afgørende i "Skolens", dvs. den fremadskridende histories kortlægning af menneskelivet²⁹.

I udkastene til NM 1832 finder Thaning en glidning i brugen af ordet "Natur" fra betydningen den ydre natur til betydningen "Menneskenaturen". Thaning mener, at der består en "ejendommeligt sammenhæng" mellem "Menneskenaturens" og det kvindeliges dominans fra 1832 og fremefter og kapitulationen overfor naturvidenskaberne, hvis ret til at virke og hvis nødvendighed i forbindelse med forståelsen af mennesket nu som en følge af Englandsrejserne anerkendes³⁰.

Thanings synspunkter er blevet kritiseret af Anders Pontopidan Thyssen, der finder samarbejdsbestrebelse allerede i slutningen af DV-perioden og placerer menneskelivets relativt selvstændige betydning i årene fra 1835 - den periode, hvor det kulturelle samarbejde realiseres³¹.

Nyformulering af mikrokosmostanken i 1830-erne.

Efter min mening slår Thaning ned på noget centralt ved at fremdrage Grundtvigs syn på naturvidenskaben i 1830-erne.

Med rette peger Thaning på, at forudsætningen for samarbejdet mellem Grundtvig og naturalisterne er et fælles menneskesyn, der fremhæver, at "Mennesket er ingen Abekat" - men en forening af ånd og støv bestemt til udvikling hen imod klarhed (US V s. 408). Thaning fremhæver ligeledes med rette, at den græsk-nordiske helhedsvidenskabelighed også omfatter naturvidenskaben i det "fælles Øiemed, som er Menneskelivets Forklaring i alle dets Retninger og Forhold" (US V s. 403).

Derimod kan jeg ikke give Thaning ret i, at synet på naturvidenskaben i NM 1832 skal betragtes som et nybrud i forhold til de foregående år. Grundtvig arbejder i NM 1832 for en "historisk-poetisk Vidskab", skabt gennem forstandens "Ægteskab" med følelsen, der knytter forbindelsen til fantasien eller indbildningskraften (US V s. 435-446) - en tanke, der har tydelige rødder i DV-tænkningen.

Dette ægteskabs fremtidige videnskabelige blomstring vil blive universalhistorisk og omfatte "alt det *Levendes*, baade Menneskers og Dyrs, *Historie...*". Denne første periode, poetisk opfattet som

ægteskabets "Sølv-Bryllup", slutter imidlertid, idet vinen - historien - bliver brugt op, og da vil den mosaisk-kristelige anskuelse træde til og forvandle de "sex Vand-Kar af Steen" astronomi, botanik, mineralogi, grammatik, kemi og matematik til vin. Denne forvandling skal opfattes som ægteskabets "Guld-Bryllup" (US V s. 445-446). Vi bemærker opdelingen i mere og mindre abstrakte videnskaber i den overordnede struktur samt bevægelsen fra himmel til jord og fra menneske til ren abstraktion i henholdsvis den første og anden række af tre.

Opfattelsen af det højere organiske liv som forklarligt før den lavere naturvidenskab samt den mosaisk-kristelige anskuelses bistand - Grundtvig tænker sandsynligvis på en kreationsteoretisk udlægning af Genesis - svarer godt til DV-ideerne. Ny er ideen om dyrenes placering indenfor historievidenskaben. I NM 1832 understreger Grundtvig også stærkere end i DV naturvidenskabens indplacering i universalhistorien. Men naturvidenskabens *indhold* er som i DV bestemt af mikrokosmostanken.

Lighederne med DV bliver nemlig tydeligere, når vi bevæger os ind i en undersøgelse af, hvorledes Grundtvig beskriver forholdet mellem naturen og menneskehistorien i NM 1832. Hvor DV rummede redegørelser for naturriggerne og derigennem for dyrs og planters natur, står forholdet mellem menneskets handlingsliv og den *omgivende natur* imidlertid i centrum af NM 1832. Omtalen af naturen føjes ind i polemikken mod at forstå asalæren som naturfænomener i mythologisk iklædning. Derimod skal det livløse og umælende opfattes som det åndfuldes og levendes spejl, "thi han som skabte det Indvortes, skabte jo ogsaa det Udvortes, og afbildede deri nødvendig det aandelige som sine Tanker, og Mennesket, som er Skaberens Spejl paa Jorden, finder naturligvis igen sit Spejl i den ham underordnede Skabning." Mikrokosmostanken, her altså med udgangspunktet i det mythologiske billedsprog, begrundes med, at hvert folk har fundet sig en bopæl, der ligner det, "og for Digteren sammensmeltes da altid Folkehistorien i en vis Grad med Naturhistorien, længe før der *videnskabelig* kan tænkes paa eller ymtes om, at de staa i en virkelig Forbindelse eller Vekselvirkning". Således har den udvortes nordiske natur "bidraget til at gestalte vore Myther". Forud har digteren, der skabte mythologien, afbildet den forbindelse mellem et folks ånd og dets omgivende natur, som naturvidenskaben og

historievidenskaben senere i fællesskab skal afdække. Havet som billede opfatter Grundtvig som knyttet til de nordiske folks mytologi, fordi det i hans øjne "afbilder det snart stille, snart stormende og bølgende Menneskeliv, ligesom Soel og Maane og Stjerner spejle sig i Vandet..", og i Norden, hvor "Følelsen er det mest aandelige, der bor Aanden egentlig i Hjertet, og aflægger kun Besøg i Hjernen, som er vor lille Verdens Himmel og Høieloftsal" (US V s. 555-556).

Denne sammenkædning af folkenaturen og omgivelserne, knyttet til tanken om menneskelegemet som et mikrokosmos, viderefører Grundtvig i "Haandbog i Verdens-Historien efter de bedste Kilder et Forsøg (forkort. HB)", hvis første del kommer i 1833. Her fremhæver Grundtvig som ideal, at naturforskere og historikere arbejder "med hinanden i Hænderne" om at give et overblik over "de Naturforhold, hvori Mennesket som Jordbo staaer"(US VI s 29-30). De nordiske, handlingsorienterede folk føler sig naturlig tiltalt af og beslægtet med havet, dette flydende, bevægelsesorienterede element, hvorpå den samfundsudviklende handel og skibsfart foregår (US VI s. 34-35).

Dette slægtskab mellem folkeslag og ydre natur kan altså for Grundtvig ligefrem medføre naturens relative selvstændighed, en "Veksel-Virkning" (US VI s. 34) mellem ånd og natur. Som vi har set, er det billedsproglige og det rationelle - her med menneskets forhold til den omgivende natur som tema - i NM 1832 forbundet som første og andet led i et forståelsesforløb fra poesi til videnskab, et yderligere vidnesbyrd om, at det rationelle og billedsproglige for Grundtvig ikke står i modsætning til hinanden.

Naturvidenskabens stilling i forhold til sondringen mellem kirke og skole i 1830-erne.

Til trods for den større rolle, Grundtvig i 1830-erne tillægger naturen, underordnes den til syvende og sidst fortsat menneskehistorien. På lignende vis tjener den mosaisk-kristelige anskuelse stadig som inspirationskilde for naturvidenskaben i HB. At HB ikke styres af anskuelsen, men af den historiske sandhedssøgen efter de "sikkre Kiendsgierninger" (US VI s. 12), betyder ikke, at Bibelen ikke kan lægges til grund for videnskab. Bibelen er det

bedste kildeskrift til verdens ældste historie, og en nøjere naturvidenskabelig undersøgelse af verden vil efter Grundtvigs mening afsløre dens sandfærdighed (US VI s. 44-59). *Således* flyttes Bibelen fra kirken til skolen.

Også en anden naturvidenskabelig "Skolesag" beskæftiger Grundtvig i 1830-erne. I striden med Ørsted havde Grundtvig i 1814 erklæret sig som modstander af det kopernikanske verdensbillede (Erklæring i Nyeste Skilderie af Kiøbenhavn II. Aargang Kbh. 1814 nr. 71 s. 1140-1142), og han havde gentaget sin modstand i VK 1817 s. 196. I 1829 skrev Grundtvig et indledende vers til landmåleren *Arent Aschlunds skrift mod Kopernikus*³². Denne bog blev anmeldt og afvist af H. C. Ørsted i "Maanedsskrift for Litteratur"³³, og efter en debat mellem Aschlund³⁴ og Ørsted³⁵ tog Grundtvig Aschlund i forsvar i "Maanedsskrift for Christendom og Historie I 1831 s. 278-290). I 1837 blussede striden op igen, foranlediget af Ørsteds dialog "Om den rette Iver i Troessager", affattet til Sorø-elevernes læsebog som en advarsel mod det i "de nyeste Tider" atter fremkomne religionshad³⁶. Verdensbilledet nævnes ikke i dialogen, men Grundtvig følte, Ørsted sammenblandede kirke og skole, tro og videnskab og tog da spørgsmålet om verdensbilledet op i artiklen: "Den Copernikanske Astronomi som den fjerde Troes-Artikel" (Nordisk Kirketidende - forkort. NKT - nr 3 Kbh. 1837 s. 33-39). Ørsted skrev så endnu en dialog, denne gang om religionen og verdensbilledet³⁷. En artikel og en svardialog fra Grundtvig blev aldrig offentliggjort (Fascikel - forkort. fasc. - 123 I og II).

I den første artikel er Grundtvig afdæmpet og imødekomende over for Ørsted, der havde hjulpet ham med en introduktionsskrivelse til England (Br II s. 190-191). Grundtvig slår indledningsvis fast, at teologi og naturvidenskab beskæftiger sig med hver sit område. Man mærker Grundtvigs ønske om videnskabeligt forlig i "levende Veksel-Virkning", men samtidig må Grundtvig som teolog og historiker protestere mod, at en hypotese uden bevis er blevet forelagt menigheden som en trosartikel, der ovenikøbet strider mod den almindelige sanseerfaring. Grundtvig overlader det til tiden at vise, om menigheden eller astronomerne har ret. Spørgsmålet om verdensbilledet er et videnskabeligt spørgsmål. At diskussionen om verdensbilledet skal føres indenfor videnskabens område kommer endnu stærkere til udtryk i artiklen

fra 1837. Striden om Kopernikus skal flyttes fra kirken over i skolen, og så må naturvidenskabsmændene ikke blive vrede over, at nogle af de kristnes "Skriftkloge" hævder at have "soleklare Beviser paa Ufeilbarheden af den bibelske Tankegang og Talebrug" (NKT 1837 nr 3 s. 33). Forlanger disse to grupper gensidig forandring af "Tro og Tankegang", føres striden fra skolen over i kirken (NKT nr 3 1837 s. 35-38). Grundtvig gør opmærksom på, at punkter i trosbekendelsen som nedfarten til helvede, himmelfarten og genkomsten blev betvivlet i 1700-tallets Frankrig med det kopernikanske system som belæg. Det kopernikanske system forrykker hele tankegangen om forholdet mellem himmel og jord, men de kristne kan dog have kopernikanske *begreber*, og man kan ikke udelukke muligheden af, at kopernikanerne med tiden vil kunne fremlægge et rigtigt bevis for deres synspunkter. Det synes at være Grundtvigs tanke, at det "soleklare Beviis", eksegeterne kan give for Bibelens ufejlbarhed, ikke betjener sig af naturvidenskabelige argumenter. Men det er ligeledes klart, at Grundtvig tager Bibelens indholdsmæssige udsagn om verdensbilledet alvorligt.

Grundtvigs syn på naturvidenskaben i skoleskrifterne.

I skoleskrifterne i 1830-erne spørger H. C. Ørsted også som Grundtvigs modstander. Ørsted ivrede sammen med botanikeren J. F. Schouw for indførelsen af den tyske realskolemodel i Danmark, og i denne indgik matematik som et af hovedfagene. Imidlertid pegede disse to forskere i 1830-ernes skoledebat også på sammenhængen mellem menneskets historie og dets omgivende natur, og her kunne Grundtvig, som vi har set i forbindelse med NM 1832 og HB, give sit betingede bifald³⁸.

I sin disputats om Askovfysikeren Poul La Cour hævder H. C. Hansen, at Grundtvig i 1830-erne indtager en mere positiv holdning til matematikken³⁹. I sit oppositionsindlæg fremhæver Pontoppidan Thyssen, at der både i Grundtvigs ungdomsskrifter og udtalelserne fra 1830-erne kan findes såvel negative som positive udtalelser om matematikken, således som det er tilfældet i "Skolen for Livets" overvejende negative udsagn og "Mands

Mindes" mere positive udsagn. Pontoppidan Thyssen pointerer, at begge skrifter er fra 1838⁴⁰.

Det er rigtigt, at Grundtvig i "Mands Minde" er mere positiv over for den samfundsmæssige udnyttelse af matematikken, end han er i "Skolen for Livet". Men Grundtvig gør samtidig opmærksom på, at det er "Nordens Kæmpeaand", der i England har gjort matematikken brugbar, og han tvivler stærkt på, hvorvidt den engelske industrialisme kan blive kilde til almen velstand (VU IV s. 330-338). Og i spørgsmålet om matematikkens placering i undervisningen er Grundtvig konsekvent. I samtlige skoleskrifter holder Grundtvig fast ved det synspunkt, at matematikken ikke bør blive grundlag for drengeskolen. Matematikken sidestilles med latinen som et unaturligt kunstprodukt, medens historie og levende sprog danner nyttige samfundsborgere til den praktiske gerning. Ikke alle unge skal være naturvidenskabsmænd. Matematikken er et studium for enkeltmanden og hører derfor naturligt hjemme på universitetet (VU IV s. 174; 192-194; 201; 206-207; 211; 213-215; 225; 232 og "samtale mellem en forfatter og en bonde - med deltagelse af en magister og en naturforsker ca 1839 Trykt i "To dialoger om Højskolen" Holbæk 1983 s. 42-57).

Dette synspunkt er også grundlaget for udtalelserne i skriftet "Om Nordens videnskabelige Forening" fra 1839. På Grundtvigs idealuniversitet vil "Kollegierne eller Musæerne være delt mellem de *historiske* og *fysiske* Videnskaber, for at samle *Kræfterne* fra begge Sider til den stærkeste mulige Anstrængelse og Vexelvirkning", for den modsætning, der nødvendigvis må være mellem de to videnskaber vil en "tilstrækkelig Oplysning" hæve. "Universal-Historien" omfatter jo alle "Menneskeslægtens videnskabelige Bestræbelser" (VU IV s. 371-373).

I teksten finder vi ingen udtalelser om, hvorvidt naturvidenskaben skal lade sig belære af historievidenskaben i denne vekselvirkning. Teksten kan godt læses, som om Grundtvig med sin fremhævelse af universalhistorien som det overordnede betoner den forståelse af *mennesket*, man kan udvinde ved at betragte dets undersøgelser af naturen. En sådan forståelse synes også at fremgå af teksten s. 360-362, hvor historievidenskaben yder bistand til naturvidenskaben ved at fremdrage menneskets naturvidenskabelige opdagelser i fortiden. Men læst i sammenhæng med NM 1832, hvis position jo videreføres, mener jeg, at

mikrokosmostanken - naturen som skabt i menneskets billede - også må ligge som en udtalt forudsætning bag denne tekst. Når Grundtvig siger, at modsætningen mellem de to videnskaber kun er tilsyneladende, udlægger jeg det sådan, at ånden er det egentlige indhold i dem begge (se endvidere "Statsmæssig Oplysning" ca. 1834 trykt Kbh 1983 s. 54-57, hvis synspunkter skaber forbindelse mellem NM 1832 og det her nævnte skrift).

Natursynet i 1830-ernes prædikener.

Også i 1830-ernes prædikener berører Grundtvig naturvidenskaben.

Prædikenerne fra denne periode viderefører dog i overensstemmelse med NM 32 og HB stort set *den billedsproglige mikrokosmostanke*, ofte med formuleringer, der er mere prægnante end DV-periodens. Således siger Grundtvig i 1832, at "vi er skabt i Guds Billede og den øvrige Verden i vort Billede" (Pr 5: 15. Søndag efter Trinitatis s. 336), og i en prædiken fra 1834 kan Grundtvig ligefrem sige, at Gud "dannede Jorden" i sit "Billede" (Pr 7: Septuagesima Søndag s. 103), idet han her fremhæver, hvorledes Helligånden henter billederne "der hvor de virkelig findes og ere dertil forordnede fra Verdens Begyndelse" (Pr 7: Septuagesima Søndag s. 107). Teksten sigter mod at vise, hvor tæt inkarnationen sammenknytter ånd og den billedlige legemlighed.

Men vi finder også *den rationelle mikrokosmostanke* i en prædiken fra 1838 - altså fra den samme periode, hvor Grundtvig sidestiller fysikken og historien på det nordiske universitet, men også kun et år efter Aschlundstridens sidste opblussen. Grundtvig prædiker over Romerbrevet 8,23 udlagt som naturens længsel efter forløsning og slår fast, at naturens medforløsning skyldes "vort Legems dunkle, men visse Sammenhæng med hele Naturen". Opstandelsen er en dunkel, men vis troshemmelighed, men naturens delagtighed deri gennem menneskelegemet er lidt klarere, og denne tanke vil vokse i klarhed i den kommende kristne oplysningstid. Tanken er en trøst mod verdens vises ord om, at opstandelsen strider mod naturens love, for den viser jo, at disse love er forgængelige (Pr 11: 4. Trinitatis Søndag 1838 s. 253-257).

Det interessante er for mig at se, at Grundtvig her regner med en form for kristen videnskabelighed, forskellig fra verdens visdom, med afsæt i det bibelske materiale, men omhandlende konkrete, indholdsfulde fænomener. På samme måde, som de skriftkloge ifølge den sidste artikel i Ashlundstriden kan forsvare det førkopernikanske verdensbilledes rigtighed ud fra argumenter for Bibelens ufejlbarhed, kan menigheden tilbyde verden denne visdom, men ikke tvinge den til antagelse deraf. Teologiens opgave er for Grundtvig udlægning af Bibelen, men denne har også en række udsagn, der implicerer en indholdsfuldt forståelse af verden. Først senere i "Den christelige Børnelærdom" drømmer Grundtvig om en "christelig Højskole" (se denne artikel s. 96), men da må man tænke sig, at sekularvidenskaberne i deres beskæftigelse med kosmos - trods den bibelske inspiration - alligevel metodisk og indholdsmæssigt tildeles deres eget selvstændige arbejdsområde.

Naturen i Grundtvigs salmedigtning.

Trods den rationelle mikrokosmostankes sporadiske forekomst i Grundtvigs forfatterskab, er det dog ikke naturerkendelsen, men *naturtydningen*, der er det bærende i hans natursyn. Et stærkt indtryk heraf giver det hymniske materiale. Vanskeligere er det imidlertid at afgøre, hvorvidt naturtydningen i salmerne også tager form af en mikrokosmostanke.

I sin disputats om Grundtvigs symbolverden har Helge Toldberg karakteriseret Grundtvigs poesi som "konnotationspoesi", idet han i digtene registrerer en forskydning fra symbolkernen til symbolaccidenserne⁴¹. Man kan ikke afvise, at Toldberg her har gjort opmærksom på en væsentlig side af Grundtvigs *billedbrug*. Samtidig er det da nødvendigt at fremhæve en brudflade i forhold til Grundtvigs *billedteori*. I Grundtvigs egen beskrivelse af billedet er det, som vi har set, den oversanselige betydning, der kvalificerer billedet som billede. Den i forfatterskabet stadig tættere forbindelse mellem den oversanselige verden og det legemlige, som Sigurd A. Aarnes har peget på⁴², knytter Grundtvig, som før nævnt, både i DV-skrifterne og NM 1832 sammen med indbildningskraften, der samler alle billeder i mennesket som gudsbillede

og derigennem fører billederne tilbage til Gud. Men Grundtvig kan jo dog allerede i 1820-erne også tale om "den store Bog..-Naturens Billedbog" (Pr 2: 2. Paaskedag s. 191) som emne for en udlægning, hvor mennesket som mikrokosmisk mellemed mangler. I begge tilfælde kan Grundtvig formulere sig, som om der var en og kun en betydning knyttet til billedet. Hvad der da er den dominerende linje i billedbrugen, får vi indtryk af gennem Grundtvigs salmedigtning. Sjældent optræder her salmer, hvor naturen alene danner udgangspunkt for eksempelvis en lovprisning af Gud. Det er mennesket, der har Grundtvigs interesse, både når der i salmerne optræder "naturskildringer" og når Grundtvig gør rede for menneskets status i skaberværket. Et væsentligt element i den digtning, der temamæssigt handler om menneskets forhold til naturen, fremhæver menneskets særstilling i kraft af dets sprogligt bevidsthedsmæssige evne til "at tælle og nævne/ og tænke på Alt" (Sangværk I-V Kbh. 1944-1964 -Forkort. SV - II 1,7). I den sammenhæng strejfses den rationelle mikrokosmostanke (SV III 201,1-2,7), men disse salmer føjer ikke noget nævneværdigt nyt til vort billede af Grundtvigs natursyn, selv om de ofte giver hans tanker en mere helstøbt sprogdragt.

Det gør derimod *billedbrugen*, naturtydningen, der ofte benyttes i soteriologisk sammenhæng. Væsentligt er det her til en begyndelse at slå fast, at der i salmerne bygges et univers op, der tenderer mod visse faste betydninger, og hvor en mikrokosmisk sammenhæng, der går gennem menneskets *legeme*, ikke umiddelbart er til at få øje på. Snarere synes disse naturbilleder at have et bibelsk udgangspunkt⁴³. Men det konstituerende træk ved dette univers er modsætningen himmel-jord, i familie med de vertikalt orienterede forestillinger, Aarnes har afdækket i verdenskrønikerne⁴⁴. Herigennem fremstilles den kristologiske kenosisbevægelse, som Jakob Fløe Nielsen har påvist som motiv i Grundtvigs salmer⁴⁵, markeret af inkarnationens nedstigning og den på opstandelsen følgende himmelfart (SV IV 36). Ind i disse sammenhænge skildres Kristi død og opstandelse gennem solens synken og opgang i morgengryet (SV I 140; V 61). Dette gentages i det kirkehistoriske forløb, hvor påskemorgen markerer menighedens opvågnen med det levende ord efter rationalismens nat (SV I 302). Påskemorgen kædes sammen med skabelsens morgen (SV IV 33; V 85) gennem Kristi nærvær i søndagsgudstje-

nesten (SV I 133;135;136), således som Jens Holger Schjørring overbevisende fremstiller det i sin bog "Grundtvig og påsken"⁴⁶. Videre forbindes denne morgen med naturens opvågnen i foråret (SV IV 124). Dagbillederne glider sammen med årstidsbilleder, ofte af paradoksal karakter, for det nye morgengry falder i kirkens og verdens af rationalismens mørke prægede aftenstund (SV IV 117; SV III 125,2). Hvor Kristus nu afbildes gennem solen, placeres menigheden i den natur, som solens stråler vækker af vinterdvale. I særdeleshed dominerer sammenkædningen af pinsen og maj måneds sommer, hvor Helligånden kalder blomster frem af menighedens modtagende jord og gør fuglenes aktive, lovsyngende stigen mod himlen mulig (SV I 138; SV III 265).

Mikrokosmosmotivet giver derimod mening, hvis vi i analysen begynder fra neden i Grundtvigs univers. Her dominerer sammenkædningen af hjerte og jord. Udtrykkene "Støv-Hjerte" (SV I 135,3; V 4,10) og "Hjerte-Muld" (SV V 233,37) vidner om, at hjertet som den basale side af mennesket er den naturgrund, hvoraf plantevæksten spirer. Legemligheden, "Adams Moder", kan sidestilles med hjerteligheden hos menigheden, hvorudaf Kristus fødes (SV V 50, 6-11). Frelsens genfødsel begynder i det dybe, begynder med hjertet, der som jord repræsenterer det passive, kvindelige element (SV IV 396, 31), objekt for Guds frelsende handlen, således som Erik Krebs Jensen har fremstillet det i sin fine studie af moderbilledet i Grundtvigs salmer⁴⁷. Men fra dette jordiske udgangspunkt fortsætter processen. Stadig er Gud den handlende, men mennesket bliver dog mere og mere løsrevet fra jorden, som det fremstilles i "Gud Herren saa til Jorden ned", hvor digtet bevæger sig fra hjertet som passivt spejlende himlen til menneskets genskabte aktivitet, billedligt fremstillet som en bevægelse fra jord til himmel, fra kærlighed til dens frugt: erkendelse, en bevægelse der også markeres af en stigning i menneskelegemet fra hjerte til øje. Forløbet slutter i himmelrummet, hvor salmens jeg bevæges frit af Helligånden (SV IV 78, 5-7). I salmerne strejfses også opfattelsen af havet som spejlende himlen (SV III 70; IV 170,4), som vi kender fra NM 1832, samtidig med, at havbilledet bruges om en lang række forskellige sagforhold (SV III 124,1 V 233,145).

Meget ofte optræder naturbillederne i Grundtvigs salmer i

kombinationer, der ikke blot bryder med det her fremstillede faste billedunivers, men også synes at stå i modsætning til den virkelige, sansede naturs begivenheder. Spørgsmålet er nu, om man derfor skal udelukke naturoplevelsen som en virkende faktor i Grundtvigs billeddannelse. Poul Borum har her peget på, at den umiddelbare sansning og betydningen væves sammen i forbindelse med, at elementer fra sansningen "krydsklippes" i Grundtvigs salmer⁴⁸, og med Christian Thodberg kan man gøre opmærksom på, hvorledes skovoplevelsens sansede sommerdag i Grundtvigs tankeverden forbindes med Guds indgriben i hans liv⁴⁹. Endelig må det fremhæves, at fremstillingen af den genløste natur for Grundtvig selvfølgelig har billedlig værdi, men at denne åndelige virkelighed på forudgribende eskatologisk vis også indbefatter kosmos. Ved genkomsten smelter naturtydningen og den ydre virkelighed sammen (SV I, 237; III 146,10).

*Grundtvigs kritik af naturvidenskaben
i 1840-ernes og 1850-ernes skrifter.*

Med naturtydningen gøres menneskets skæbne til det bestemte for naturen. Det er også den centrale tanke i "Brage-Snak" Kbh. 1844 (forkort. BS), hvor Grundtvig viderefører 1830-ernes kritik af naturvidenskabens resultater. BS er bygget på en række mundtlige foredrag, holdt for hoffets damer, og skriftet viderefører den sammenkædning af kvinden, naturen og følelsen, som jeg omtalte i forbindelse med DV-afhandlingerne (BS s. 18;39).

Men skriftet er også adresseret til "de unge Herrer" (BS s. 251), og det giver Grundtvig lejlighed til at kritisere den Hegelpåvirkede generation i dansk åndsliv, overfor hvis system Grundtvig sætter den græsk-nordiske, universalhistoriske helhedsvidenskabelighed. Naturvidenskaben vil her få et andet præg end den nuværende. BS er elegant indledt og afsluttet med en omtale af astronomiens væsen og betydning med direkte adresse til Heibergs "Urania" (BS s. 1-2; 365-367). I BS's slutning skriver Grundtvig, at han savner "en menneskelig Betragtning ikke blot af Dyr-Kredsen og Mælke-Vejen, men af Sol og Maane og alle Stjærner, som jeg på gammeldags vis virkelig tror, er til for Menneskets Skyld" (BS s. 365-367). Grundtvig vender sig mod det

kopernikanske system, tanken om det uendelige verdensrum og mennesket som et forsvindende væsen deri, et højere dyr. Erkendelse forudsætter kærlighed, og derfor må mennesket begynde "hjemme fra", begynde med sig selv og *så* gå videre til "Univer-sum" (BS s. 365-367).

En lignende kritik møder vi i tidsskriftet "Danskeren" (forkort. DK) Kbh. 1850, hvor Grundtvig i anledning af Ørsteds bog "Aanden i Naturen" ønsker at gøre klart for sine læsere, hvad der menes med ånden i naturen og ånden i historien. Naturvidenskabsmændene forlanger af de ukyndige tro på deres ord om ånden i naturen og ånden i historien ", en sig selv vitterlig Livskraft, der havde alt det Synlige og alt det Giørlige i sin Magt og vidste Besked dermed". For at kunne forlange en sådan tro må naturvidenskabsmanden enten være identisk med ånden, dvs. Gud, hvad "en tysk Professor" (DK 1850 3. årgang s. 798) har hævdet at være, eller, for at kunne slutte fra det skabte til skaberen, have "set Alt det Synlige eller gjort Alt det Giørlige", hvad intet menneske har. Der er dog noget rigtigt i den sidste tanke. Ifølge Bibelen kan mennesket slutte sig fra "Virkning til Aarsag, fra Verden til Skaberen". Men disse slutninger bliver mennesket aldrig færdig med, så længe det befinder sig i historien (DK 1850 3. årgang s. 799).

Hertil følger Grundtvig det efterhånden velkendte skema for menneskets naturvidenskabelige granskning. Mennesket skal begynde med "Menneskenaturen og Menneskehistorien" og så gå til naturen, naturvidenskaben har begyndt med det, der var længst borte, naturen og verdens tilblivelse og har da måttet skabe "Mennesket og dets Livsforhold" om, når den endelig nåede frem dertil. I Danmark vil man i den nære fremtid begynde med mennesket og derigennem nå til en bedre forståelse af naturen (DK 1850 3. årgang s. 799-800).

Tonen i artiklen er skarp, men ikke voldsom - muligvis fordi Grundtvig endnu ikke har læst Ørsteds bog, som er blevet væk for ham i flytterodet (DK 1850 3. årgang s. 785-786). Voldsommere er Grundtvig i artiklen "De store Kloder og de smaa Mennesker". Anledningen til Grundtvigs overvejelser er her bogen: "Astronomien og Skriftens Autoritet" fra 1851, forfattet af den senere kultusminister, cand. theol. I. C. H. Fischer. Heri hævder Fischer, at Bibelens Gudsforestilling er bundet til et forældet

verdensbillede, og at man følgelig skal opgive Bibelen som åbenbaringsautoritet⁵⁰.

Grundtvigs kritik retter sig mod, hvad han i astronomien opfatter som to selvmodsigelser: Kopernikus afviste det almene sansevidnesbyrd om solens gang ved hjælp af sanserne, og når naturvidenskabsmændene hævder menneskets ubetydelighed målt med det uendelige verdensrum, formulerer de denne tanke sprogligt ved hjælp af den bevidsthed, hvis ubetydelighed de netop vil hævde.

Grundtvig vender sig mod dem, der identificerer Gud med verdensaltet, "den store Uendelighed, med dens evige, uden Selvbevidsthed selvgjorte Love" og følgelig ikke mener, at det enkelte menneske kan opnå evigt liv. For sådanne mennesker består alene "de evige Love, det evige Verdensliv, den grænseløse Storhed" (DK 1851 4. årgang s. 561-569).

I et tilføjede digt siger Grundtvig, at selv om naturvidenskaben har revet himlen ned, har mennesket gennem "Ordet" adgang til åndens himmel, der således bygges i menneskets bryst. På den måde kommer mennesket til erkendelse af himlen som den større, altomfattende virkelighed, der indeslutter alt det synlige. I Ordet er alt skabt og deri opretholdes det, og Grundtvig kan derfor lade "Ordet", dvs. Kristus, sige:

"Naar jeg det vil, jeg kommer,
tilsyne høit i Sky,
 som alles Drot og Dommer,
 min Verden at fornye,
 Da faae I det at mærke,
 I store og I stærke:
 Jeg er *Naturens Lov!*" (DK 1851 s. 570-576).

Som i prædikenen fra 1838 betoner Grundtvig naturlovenes forgængelighed.

*Naturvidenskab og naturtydning
i Grundtvigs sene forfatterskab.*

"De store Kloder og de smaa Mennesker" danner på mange måder overgang til den sidste fase i udviklingen af Grundtvigs natursyn. Den gamle strid om det kopernikanske verdensbillede aktualiseres herigennem for Grundtvig, og dertil kommer, at Professor Clausen i bogen "Det evangeliske Kirkelivs Nutid og Fremtid" 1859⁵¹ rettede et skarpt angreb på Grundtvig, hvis antikopernikanisme han mente ville skade kirkens sag. Et utrykt manuskript i Grundtvig-arkivet fortæller, at Grundtvig har overvejet at svare Clausen (fasc. 149.40). Efterhånden kommer Ørsteds bog også til at spille en rolle i Grundtvigs bevidsthed som repræsentant og forløber for Antikrists falske lærdomme, der skulle komme i den nært forestående endetid.

På væsentlige punkter har Grundtvig i 1820-erne og 1830-erne videreført sit natursyn fra DV.I 1840-erne og 1850-erne nævnes mikrokosmostanken ikke eksplicit, men den ligger måske alligevel bag Grundtvigs overvejelser over naturen. Derimod har vi ikke siden 1810-erne mødt tanken om naturvidenskabens rolle i den *apokalyptiske endetidskamp*.

At Grundtvig nu genoptager dette gamle motiv må efter min mening opfattes som et led i den større betydning, Grundtvig i 1850-erne tillægger menighedstanken, parallelt med den kirkelige grundtvigianismes vækst. Pontoppidan Thyssen har beskrevet dette i Grundtvigbogen fra 1983⁵² og samme år fremdraget et utrykt manuskript fra 1865 (Fasc. 154, 198-20)⁵³, hvor Grundtvig fortolker hele sit virke som vendt mod naturvidenskaben og Ørstedstriden som en meget lille forløber for en kommende kamp. De af Kaj Thaning fremdragne tekster Fasc. 137 og 139, hvor Grundtvig på lignende vis beskæftiger sig med naturvidenskaben, hører også hjemme i denne sammenhæng⁵⁴. Og i det store digt "Havamaal" fra 1865-1866 står naturbegrebet for så vidt i centrum sammen med en polemik mod at forklare mennesket biologisk (Poetiske Skrifter I-IX Kbh. 1880-1930 forkort. PS IX s. 293-499). Disse tekster repræsenterer slutningen på en udvikling fra ca. 1855 og frem, hvor vi i prædikener (Regeneration 2. Adventssøndag 1855 s. 12,14; 25. Søndag efter trinitatis 1856 s 192-

195), artikler (DKT 2/12 1855 s. 800) og digtning (SV IV 306; V 3) møder flere angreb på naturvidenskaben.

I prædikenerne er disse angreb knyttet sammen med Antikrists fremtræden. Antikrist anfægter den kristne opfattelse af naturlovene og kosmos som bestemt til undergang og forvandling. En identifikation af Antikrist og "Aanden i Naturen" spøger i baggrunden, og i "Den christelige Børnelærdom" fra årene 1855-1861 (forkort. DCB) identificeres "Naturaanden" med den romerske "a n i m a m u n d i", der repræsenterer den franske materialistisk-mekaniske forklaring af mennesket og verden - Grundtvig tænker især på bevidstheden og sproget (US IV s. 524-532). Videre skriver Grundtvig i DCB, at i de sidste tider kan det blive nødvendigt for menigheden at oprette sin egen "Højskole" (US IX s 578) for "ved aabenlys Udgang af Babel" at fuldende menneskets levnedsløb og den dertil hørende, åndsvejlede, Kristusfunderede oplysning om mennesket og alt timeligt som havende sin "Sammenhæng i Gudsordet fra Evighed". Og hertil hører en "i alle Retninger (undtagen den falske) fremskridende Oplysning" (US IX s. 580-81). Grundtvig nævner ikke eksplicit naturvidenskaberne, men med Aschlundstriden og prædikenen fra 1838 i tankerne kan teksten læses som en udbygning af tendensen fra 1830-erne til at lade teologien rumme indholdsfulde udsagn om sekularvidenskabelige spørgsmål - idet denne udbygning dog stadig lader sekularvidenskaberne beholde deres selvstændige arbejdsområder, selv om sekularvidenskaberne har ladet sig inspirere indholdsmæssigt af kristendommen og har til opgave at vise, at alt er forbundet med Gudsordet.

Det vil imidlertid ikke gøre verdensånden venligere stemt over for kristendommen. I en åndelig troskamp vil løggen træde frem som Antikrist. P. gr. af kristendommens videnskabelige fremskridt vil "Verdens lyse Hoveder" blive nødt til at opgive deres fordums materialisme og indrømme, at der er "en sig selv bevidst *Sandheds-Aand*" (US IX s. 584) og følgelig også et sandhedsord, der har ånd og liv. Derfor kan bevidstheden ikke have sin grund i det materielle. Et hovedtema i 1850-erne er *polemikken mod en naturvidenskabelig forklaring af sprogets og bevidsthedens oprindelse af menneskets biologiske status* som et højere dyr. I og med, at mennesket formulerer en sådan antagelse, modsiger det sig selv - for ordene om åndens grundlag er jo udtalt af en åndelig

bevidsthed, og ordene om Gud udtaler en åndelig virkelighed. Her er ordet åndens legeme i egentlig forstand, da det ikke viser hen til en materiel størrelse, men til sin egen virkelighed. Grundtvig tænker på trosbekendelsen. På grund af dette vil Antikrist ikke kunne benægte Guds virkelighed. Han vil da fremstille *sig selv* som verdens frelser og kristendommen som løgnen. Som verdens frelser vil Antikrist afvise kristendommens opstandelsestro, der jo blot er en *åndelig* virkelighed i håbet. I stedet vil han "bruge alle mulige sorte Kunster til Øienforblindelse, saa han s y n e s at have alle Verdenskræfterne i sin Tjeneste" og love sine Tilhængere *legemlig* udødelighed (US IX s. 591-593). Dette skildrer Grundtvig også i det ufuldendte digt "Nyaarsdagen" fra 1857. Antikrist prøver "Sandheds Tegn at overgaa", idet han i sin egenskab af "Aanden i Naturen" karakteriserer sig som "Kristus... .Ordet og Fornuften, som sig selv og alt forstaar" (PS VIII s. 195), altså et immanent, altomfattende subjekt, af åndelig karakter, men beherskende materien gennem kontrol af naturlovene, "paa mit Vink og Varsel venter/ alle Verdens Elementer/ uden mig er ingen Gud" (PS VIII s. 196). Antikrist er formet i den Ørstedeske naturopfattelses (karikerede) billede, men hans dæmoni er selvfølgelig af langt mere omfattende, eskatologisk art.

De sene 1850-ere rummer ikke blot kritik af naturvidenskaben. I tre store digte udfolder Grundtvig dele af det motivkompleks, jeg har afdækket i denne artikel.

I "Dansk Ravnegaldet" fra 1860 fremhæves afvisningen af den biologiske forklaring af sprog og bevidsthed. Endog som videnskabeligt tankeeksperiment er det forkasteligt. "Højlerde Mænd" fra "Thales indtil Humbolt" har fortalt mennesket "det er en Draabe kun/ af Verdenshavets Vande", men i stedet skal naturen forklares af mennesket, der skal "...spørge Aanden og sit Liv/ om Lovene for Krybet/ for Jord og Luft og Ild og Vand/ og for de Kræfter vilde/ som synes nu fra Aand og Liv/ i Oprørsstand løsrevne" (PS VIII s. 437-438).

I "Nyaarsdagen" stiller Grundtvig ud fra ønsket om i digtform at redegøre for den fundamentale oplysning, nyårstiden har brug for, til indledning retorisk spørgsmålet "om Liv i alle Deelee" og opstiller i spørgsmålet naturen i et kreationsteoretisk system, en rangorden af højere og lavere værensformer med Genesis som grundlag (PS VIII s. 206). Desværre slutter digtet 5 strofer inde

i besvarelsen af spørgsmålene om naturens status (PS VIII s. 226). I "Christenhedens Syvstjerne" (forkort. ChrS) 1855, genudgivet Kbh. 1955, tegner Grundtvig en skitse af endetidens naturvidenskab. Efter at historien er blevet klarlagt i den nordiske kirke vil den sidste, indiske menighed oplyse om ordet og troen/hjertet, ånden og kærligheden, en oplysning, der indbefatter alt jordisk (forkort. ChrS VII 44-47) En åndelig naturvidenskab vil da afløse den materialistiske:

"Det er, pluddervælsk at sige,
som endnu man fatter bedst,
i "Naturens" Skyggerige,
Lyset da vil holde Fest
EI som Dværgene histinde
uden Gud og Aand i Blinde
men som Halvgud heel oplyst" (ChrS VII 48).

Idet troen således virker befrugtende på videnskaben, bliver den gjort til en "Terne hos "fru Vidskab hovedrig", og derved glemmes kærligheden, som driver værket. "Byggemestren blandt de Frelste", altså den kristne "Vidskab" opblæses til hovmodig selvros. Menigheden har da omvendelse behov (ChrS VII 49-64). I denne kritiske skildring af byggemesteren giver Grundtvig os (med inddragelse af 1. Kongebog 4,29-34) heldigvis et billede af, hvorledes han forestiller sig denne "naturvidenskab":

"Kostelig han kan udlægge
Lignelser af Vidsoms Aand,
fra Huus-Løgene paa Vægge
til hvert Træ i Libanon,
grant han ved, hvad alt betegner,
i sit Hoved alt udregner
han, paa Kiærligheden nær" (ChrS VII 56).

Alle genstande i naturen betegner noget åndeligt, ganske som det er fremstillet i "Blik" næsten 40 år tidligere. Endetidens naturvidenskab har karakter af *naturtydning*.

Afslutning.

Citaterne fra ChrS vidner om, at naturtydningen er det mest fundamentale træk i Grundtvigs natursyn, funderet i en kreations-teoretisk Genesisudlægning, knyttet sammen med den symbolske Gudserkendelse og underordnet historien som erkendeform.

Vi har set, hvorledes de forskellige naturmotiver optræder på skift i forfatterskabets perioder. Men sammen med motivet *menneskets særstilling* finder vi den *billedsproglige naturtydning* i alle forfatterskabets faser siden 1814. Dette motiv profilerer Grundtvigs natursyn, ja, på sin vis hele forfatterskabet og placerer Grundtvig inden for en europæisk strømning med rødder i oldkirkens teologi. Og Grundtvig udnytter bestandig motivet i en *kritik af naturvidenskabens resultater*. Når Viggo Mortensen tilføjer "uden sammenblanding og uden adskillelse" til den levende vekselvirkning, da forrykker han Grundtvigs skelnen mellem kirke og skole, eftersom den *teologiske* side af skolen for Grundtvig stedse rummer en indholdsmæssig side, der efterhånden kommer til at omfatte alle videnskaberne ved at fuldende menneskets levnedsløb med den dertil hørende "i alle Retninger..., fremskridende Oplysning" (US IX s. 580). Peter Balslev Clausen har i sin licentiatforelæsning⁵⁵ med rette peget på Grundtvigs dybe afhængighed af det før-kopernikanske verdensbillede. Men det var i samtiden Grundtvigs styrke, at han trods disse arkaiserende træk forbandt sin kristendomstolkning med et folkelighedsbegreb og en historisk orientering, der muliggjorde kristendommens "inkarnation" i - og gennem - det 19. århundredes urolige historie.

Noter

- ¹ Mortensen, Viggo: Teologi og naturvidenskab hinsides restriktion og ekspansion. Kbh. 1989 (Forkort. Mortensen/TN) s. 287-290.
- ² Christensen, Bent: Grundtvig og naturvidenskaben. Dansk kirketidende 14-15 1989 s. 216-218.
- ³ Mortensen/TN s. 249.
- ⁴ Mortensen, Viggo: Kirkevæsenet og lørdagsbarnedåben. En dåbstale. Dansk Kirketidende 19 1989 s. 282-284.
- ⁵ Rønning, F.: N. F. S. Grundtvig. Et bidrag til skildring af dansk åndsliv i det 19. århundrede I-IV. Kbh. 1907-1914 IV s. 180.
- ⁶ Scharling, C.I.: Naturfølelsen hos Grundtvig. I: Kirken og det humane Aandsliv. Kbh. 1927 s. 53-92.
- ⁷ Stevns, Magnus: Nogle Naturbilleder fra Grundtvigs Salmer. I: Fra Grundtvigs Salmeværksted Aarhus 1950 s. 26-57.
- ⁸ Elbek, Jørgen: Grundtvig og de græske salmer. Kbh. 1960 s. 120-121. Se endv. Grundtvigs 18 prøveår. Grenå 1973 og Sprog og natur i: Naturens bog red. Svend Andersen. Århus 1986 s. 102-116.
- ⁹ Grell, Helge: Skaberordet og Menneskeordet - Grundtvigs skabelsessyn. Fønix 3 1979. Skaberordet og Billedordet. København 1980, s. 77-81.
- ¹⁰ Lundgreen-Nielsen Fl.: Det handlende ord: N. F. S. Grundtvigs digtning, litteraturkritik og poetik 1798-1819. Kbh. 1980 II s. 868-873.
- ¹¹ Widmann, Peter: Gud og naturen. I: Naturens bog. Red. Svend Andersen. Århus 1986 s. 51-78.
- ¹² Mortensen/TN s. 33.

- ¹³ Thunberg, Lars: Guds förnuftige Vicekonung på jorden s. 48-65 i: människan i miljön - vårdare eller vandal? Red. Göran Agrell. Lund 1979.
- ¹⁴ Wildiers, N. Max: Weltbild und Theologie Köln 1974 s. 46-59.
- ¹⁵ Reinitzer, Heimo: Vom Vogel Phoenix. I: Natura loquax Naturkunde und allegorische Naturdeutung vom Mittelalter bis zur frühen Neuzeit herausgegeben von Wolfgang Harms/Heimo Reinitzer. Darmstadt 1981 s. 17-72.
- ¹⁶ Arent, Johan: Sex Bøger om den sande Christendom, handlende om sande Christnes salige Omvendelse, hjertelige Anger og Ruelse over Synden, sande Tro og hellige Levnet og Omgjængelse. Udk. på tysk 1609, på dansk 1743, her benyttet efter udg. Horten/Kristiania 1881 s. 599-605.
- ¹⁷ Se eksempelvis Gottsched, Johann Christoph: Første Grundvold til den heele Verdslige Viisdom I-II. Kbh. 1742. I s. 169-408; 409-456.
- ¹⁸ Lundgreen-Nielsen, Flemming: Det handlende ord I-II. Kbh. 1980. I s. 245-250; 253-272.
- ¹⁹ Albeck, Gustav: Strandbakken ved Egeløkke og Havet. Grundtvig-Studier (fremover forkort. GrSt) 1954 s. 22-39.
- ²⁰ Michelsen, William: Den sælsomme forvandling i N. F. S. Grundtvigs liv. Studier over tilblivelsen af Grundtvigs historiesyn. Kbh. 1956 s. 234-235; 255-261.
- ²¹ Se hertil Jessen, Erland U.: Striden mellem Grundtvig og H. C. Ørsted 1814-15. GrSt 1971 s. 31-73.
- ²² Heidegger, Martin: Identität und Differenz. Pfullingen 1957 s. 44-67.
- ²³ Høirup, Henning: Grundtvigs Syn paa Tro og Erkendelse. Modsigelsens Grundsætning som teologisk Aksiom hos Grundtvig. Kbh. 1949 s. 63-159.

- ²⁴ Aronson, Harry: *Mänskligt och kristet*. Stockholm 1960 s. 149.
- ²⁵ *Irenæus: Om Kiødets Opstandelse og det evige Liv fordansket ved N. F. S. Grundtvig*. Kbh. 1855 note 3 s. 65.
- ²⁶ Bugge, K. E.: *Skolen for livet*. Kbh. 1965 s 310-314.
- ²⁷ Se hertil også Knud Bjarne Gjesings indledning til N. F. S. Grundtvig: *Om Mennesket i Verden*. Herning 1983 s. 14-17.
- ²⁸ Thaning, Kaj: *Menneske først - Grundtvigs opgør med sig selv I-III København 1963 (fork. Thaning) I s. 259-278*.
- ²⁹ Thaning II s. 293-341.
- ³⁰ Thaning I s. 183-191.
- ³¹ Pontoppidan Thyssen Anders: *Grundtvigs tanker om kirke og folk 1825-34 . I: Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys Århus 1983 s. 250-286*.
- ³² Aschlund, Arent: *Om Verdens-Bygningen*. Kbh. 1830.
- ³³ Ørsted, H. C.: *Om Verdens-Bygningen af Arent Aschlund. I: Maanedsskrift for Litteratur 4. Bind Kbh. 1830 s. 1-19*.
- ³⁴ Aschlund, Arent: *Om Magnetens Forhold til sine Poler, med Forsvar for Bogen om Verdensbygningen i det Hele*. Kbh. 1830.
- ³⁵ Ørsted, H. C.: *Om Magnetens Forhold til sine Poler, et Forsvar for Bogen om Verdensbygningen i det Hele. I: Maanedsskrift for Litteratur 4. Bind Kbh. 1830 s. 510-540*.
- ³⁶ Ørsted, H. C.: *Om den rette Iver i Troessager, en Samtale mellem Michel, Morten og deres Præst. I: Dansk Folkeblad 2. Aargang Kbh. 1836 Fredag d. 30. december nr 47 s. 85-95; 185-95*.

- ³⁷ Ørsted, H. C.: Christendom og Astronomie. En Samtale. Dansk Folkeblad 3. Aargang Fredag d. 4. august 1837 nr 22 og 32 s. 8595.
- ³⁸ Larsen, Joakim: Bidrag til den nyere danske Folkeskoles Historie. 1818-1898 Kbh. 1899 s. 99-100;149-150.
- ³⁹ Hansen, H. C.: Poul La Cour - grundtvigianer, opfinder og folkeoplyser. Askov 1985 s. 101; 109-110.
- ⁴⁰ Pontoppidan Thyssen, A.: Grundtvigianisme og naturvidenskab. I: Historie. Jyske Samling Ny Række XVI 1985-1987 s. 273.
- ⁴¹ Toldberg, Helge: Grundtvigs symbolverden. Kbh. 1950 s. 1-14;37-59.
- ⁴² Aarnes, Sigurd Aa.: Historieskrivning og Livssyn hos Grundtvig. Bergen 1961 s. 315-331.
- ⁴³ Thodberg, Christian: Om Grundtvigs poetik - med særligt henblik på dens bibelske inspiration. GrSt 1982 s. 20-45; 31-35.
- ⁴⁴ Aarnes, Sigurd Aa.: Historieskrivning og Livssyn hos Grundtvig. Bergen 1961 s. 117-122.
- ⁴⁵ Fløe-Nielsen, Jakob: Kristologien i Grundtvigs salmer. Utrykt speciale ved det teologiske fakultet, Københavns universitet 1983 s. 66-71. Se omstående.
- ⁴⁶ Schjørring, Jens Holger: Grundtvig og Påsken. København 1987 s. 121-122.
- ⁴⁷ Krebs Jensen, Erik: Moderskabet - skæbne, straf eller befrielse. Grundtvigs brug af moderbilledet set på baggrund af den klassiske filosofiske og teologiske tradition og i forhold til kvindebevægelsen i dag. Utrykt emnekredsopgave ved det teologiske fakultet, Århus universitet 1978.
- ⁴⁸ Borum, Poul: Digteren Grundtvig . Kbh. 1983 s. 108.

- ⁴⁹ Thodberg, Christian: Grundtvigs skovoplevelse 1811 og prædikenerne over Peters fiskedræt i tiden, der fulgte. GrSt 1986 s. 34.
- ⁵⁰ Fischer, I. C. H.: Astronomiens og Skriftens Autoritet. Kbh. 1851.
- ⁵¹ Clausen, H. N.: Det evangeliske Kirkelivs Nutid og Fremtid. Kbh. 1859 s. 67-68.
- ⁵² Pontoppidan Thyssen, A.: Grundtvigs tanker om kirke og folk 1848-1872. I: Grundtvig og grundtvigianismen i nyt lys Århus 1983 s. 341-347; 355-359.
- ⁵³ Pontoppidan Thyssen, A.: Grundtvig læst af Anders Pontoppidan Thyssen. Højskolebladet 1983 s. 100-103.
- ⁵⁴ Thaning III s. 707-724.
- ⁵⁵ Balslev-Clausen, Peter: Udviklingslinjer i Grundtvigs salmedigtning med henblik på forholdet mellem det menneskelige og det kristelige. GrSt 1989-90 s. 46ff.